

Pirkliai Frenkeliai

Irena NEKRAŠIENĖ

2008 m. vasario 8 d. Šiaulių „Aušros“ muziejaus Ch. Frenkelio viloje atidaryta informacinė ekspozicija „Žydų kultūros paveldas Šiauliuose: pirkLIAI Frenkeliai“. Ji skirta vilos šeimininkų Doros ir Chaimo Frenkelių bei jų sūnaus Jokūbo atminimui, šeimos materialinio ir dvasinio palikimo artefaktams reprezentuoti. Eksponuojami originalūs eksponatai ir ant Drop jet plakatų atspausdinti dokumentai, fotografijos, spaudiniai.

Ekspozicijos autorė Irena Nekrašienė. Pagamino ir ekspozicijos UAB „Ekspozicijų sistemos“ (dizainerė Skirmantė Vaitkevičiūtė).

- ▶ Kuriant ekspoziciją, buvo išleista ir knygutė lietuvių bei anglų kalbomis „Žydų kultūros paveldas Šiauliuose: pirkLIAI Frenkeliai“.
- ▶ Projektą iš dalies parėmė Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos.
- ▶ Dizainerė S. Vaitkevičiūtė, kurdamą ekspozicijos dizainą, turėjo ypatingą uždavinį. Nesant beveik jokių šeimos palikimo artefaktų (netgi jokios Frenkelių gyvenamosios aplinkos interjerų ikonografijos), autentiško interjero atkurti nebuvo įmanoma. Dizainerės S. Vaitkevičiūtės interpretaciją taikliai apibūdino menotyrininkė Sigita Kasparaitė. „Informatyvūs plakatai primena užuolaidas iš prabangaus audinio, ir apima jausmas, tarsi paslapčia, smalsiai

The Merchants Frenkels
Irena NEKRAŠIENĖ

The publication presents the informative exposition "The Jewish Cultural Heritage in Šiauliai: the Merchants Frenkels", which was organised in the Ch.Frenkel villa of Šiauliai "Aušra" Museum on 8 February 2008. It is designed to the memory of Dora and Chaim, the hosts of villa, and to their son Jokūbas, as well as for the representation of the artefacts of the material and spiritual heritage of the family.

Chaim Frenkel, a merchant of the 1st guild of St.Petersburg, referred to as "The Leather King", was one of most outstanding manufacturing leaders in Lithuania at the turn of the 19-20th century, a benefactor and authority of the Šiauliai Jewish community. His stunning career from an ordinary leather processor in Ukmergė to the manufacturer millionaire is really fascinating. Ch.Frenkel's leather plant established in Šiauliai in 1879 at the turn of the 19-20th century developed into one of the major and modern leather plants in the entire Russian empire. Its high quality products (the so called "red treads") were well-known and requested by the customers of the global market. The plant was specifically involved in the production of the tread leather. In 1905, the leather of Ch.Frenkel's plant was awarded the golden medals in Paris and Brussels exhibitions.

The exposition on the merchants Frenkels was established on the first floor of the villa. It introduced the history of life and activity, as well as the heritage of the former hosts. The exhibition includes original samples and documents, prints and photos imprinted on Drop jet placards.

praveriamos durys į kadaise čia gyvenusių žmonių namus. [...] informacijos fone matome lubų lipdinių fragmentus, dokumentai ir fotografijos puošniai įrėminti, tekstų šriftas dailus, koloritas priderintas prie autentiškos interjero polichromijos [...]. Pakabintos ir tikros odos, ant kurių atspausiti fabriko istorijos fragmentai".

Ekspozicija apie pirklius Frenkelius įkurta pirmajame vilos aukšte ir lankytoji yra tarsi įvadas į pažintį su buvusių vilos šeimininkų gyvenimo ir veiklos istorija bei palikimu. Juolab, kad vilos ekspozicijos „Provencijos dvaras ir miestas“ apibendrinti dvarininkų buities interjerai dažnai būdavo tapatinami su Frenkelių gyvenamąja aplinka.

- ▶ Ikonografinės medžiagos apie Ch. Frenkelio ir jo šeimos asmeninį gyvenimą beveik neturėjome. Reikėjo ilgokai ieškoti net paties Chaimo Frenkelio fotografijos. Ir tik visai baigiant ekspoziciją netikėtai muziejuje apsilankė Frenkelių šeimos giminaitis Asher Reshef iš Izraelio, kuris padovanojo Frenkelių šeimos fotografiją.
- ▶ Ekspozicijos ašimi pasirinktas Ch. Frenkelio įkurtas odų fabrikas, sėkmingo verslo istorija ir palikimas Šiauliuose. Pristatomi ir šiemet 100 metų jubiliejų minėjusios Ch. Frenkelio vilos svarbiausi istorijos momentai.

CHAIMAS FRENKELIS: NUO ODŲ IŠDIRBĖJO IKI FABRIKANTO MILIJONIERIAUS

„O dų karaliumi“ vadintas Sankt Peterburgo I gildijos pirklys Chaimas Frenkelis buvo vienas žymiausių XIX–XX a. sandūros Lietuvos fabrikantų, Šiaulių žydų bendruomenės labdarys ir autoritetas. Stulbinanti jo karjera nuo eilinio odų išdirbėjo Ukmergėje iki fabrikanto milijonieriaus žavi ir šiandien. 1879 m. Šiauliuose įkurtas Ch. Frenkelio odų fabrikas XIX–XX a. sandūroje išaugo į vieną didžiausių ir moderniausių visoje Rusijos imperijoje, o jame gaminama aukščiausios kokybės produkcija, vadinamieji „raudonieji padai“, buvo žinomi ir paklausūs viso pasaulio rinkoje. 1905 m. Paryžiaus ir Briuselio parodose fabriko odos buvo apdovanotos aukso medaliais.

► Ch. Frenkelis buvo sumanus fabrikantas. Jis kaskart plėtė ir modernizavo gamybą, naudojo visas tuometines modernias odų išdirbimo technologijas bei mokslo ir technikos pasiekimus. Fabrike buvo telefonai, dinamo mašina, elektros stotis, garo katilas, naudotas arzetinių šulinių vanduo, tyrimų laboratorijoje buvo intensyviai dirbama odų išdirbimo technologijų srityje.

► Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Ch. Frenkelio fabrikas pasiekė šlovės apogėjų. Veikė nuosavas ekstrakto fabrikas, Rygoje atidarytas eksperimentinis avalynės fabrikas, planuota netgi geležinkelio atšaka vedanti į jį. Metinė apyvarta pasiekė 15 mln. rublių, o paties Ch. Frenkelio turtas buvo įvertintas 25 mln. rublių.

► Vokiečių okupacijos metais, fabriko įrengimai buvo išplėšti, dalis pastatų sudeginta. Frenkelių šeima emigravo į Rusiją, o po revoliucijos – į Vokietiją.

► Ch. Frenkelis 1920 m. mirė. Fabriko atkūrimu teko rūpintis vieninteliui sūniui Jokūbui. Jis su giminaičiais, dirbusiais fabrike ir prieš karą, jau 1920 m. atgaivino odų gamybą. Tačiau tarpukariu ankstesni gamybos mastai nebuvo pasiekti.

► Ekspozicijoje autentiškų eksponatų tik keletas, bet jie unikalūs. Vitrinose demonstruojama Ch. Frenkelio fabriko produkcija. Čia ne tik įmantrių pavadinimų odos gaminių pavyzdžiai, tokie kaip „Nako“, „Rindechromas“, „Šervita“, „Šerva“ ir pan., bet nurodoma ir paskirtis – moteriškai, vyriškai avalynei, moteriškoms pini-ginėms, diržams ir pan. Yra ir didelis odos gabalas su logotipu, kuris įsigytas 2007 m. iš kauniečio Jono Kazimiero Darginavičiaus. Šią odą jis gavo iš mamos, tarpukario Kauno stomatologės, kuri matyt už dantų gydymą jį gavo iš vieno paciento.

FRENKELIAI – ŠIAULIAMS

Dalį Ch. Frenkelio odų fabriko pelno savininkas, o vėliau ir jo sūnus Jokūbas skirdavo žydų bendruomenės labdarai ir socialinei pagalbai.

► Ekspozicijoje yra Frenkelių šeimos pastatytų statinių vaizdų: Talmud Toros mokykla, Ch. Frenkelio fabriko darbininkų sinagoga, senelių prieglauda Vilniaus g., žydų ligoninė. Šiandien šiuose pastatuose įsikūrę švietimo, kultūros, gydymo įstaigos.

► Frenkelių šeimos mecenavimo veiklą patvirtina ir lentelė, kuri buvo pritvirtinta prie kol kas nežinomo pastato. Joje rusų kalba parašyta „Draugija dėkoja sutuoktiniams Ch. ir D. Frenkeliams iš Šiaulių už didelę materialinę paramą šio pastato statybai.“

► Unikalus eksponatas – Jokūbo Frenkelio gaisrininkų komandos 25 m. sukaktuvių žvaigždė, pagaminta juvelyro Guzausko Šiauliuose 1933 m., liudijanti fabriko šeiminių dėmesį priešgaisrinei apsaugai fabrike ir mieste.

CH. FRENKELIO VILA: GYVENAMASIS NAMAS – KARO LIGONINĖ – MUZIEJUS

1908 m. visai šalia klestinčio fabriko Ch. ir D. Frenkeliai pasistatė dviejų aukštų rezidenciją – vilą. Rezidencijos statyba šalia fabriko labai retas gyvenamosios statybos reiškinys. Kodėl čia, o ne gražioje vietoje užmiestyje arba miesto centre? Atsakymas – sūnaus Jokūbo atsiminimuose: „Mes visuomet gyvenome prie fabriko. Mano tėvas neįsivaizdavo savo gyvenimo negalėdamas kasdieną apžiūrėti visų jo pastatų.“

► Ch. Frenkelio vila – vienintelis Šiauliuose ir vienas iš nedaugelio Lietuvoje XX a. pr. modernio epochos architektūros statinių, kurio fasadų ir interjero dekoras turi modernizuotų kitų stilių elementų. Namo kompozicija simetriška (atrodo, lyg suglausti du namai dvyniai), ją kiek sušvelnina kairiajame kampe esantis bokštelis su smaile. Gatvės ir kiemo fasadai skirtingi. Už namo buvo įrengtas parkas su puošniu fontanu. Į parką nusileidžiama laiptais iš atviros terasos. Ch. Frenkelio viloje buvo visos XX a. pradžios technikos naujovės: vandentiekis, centrinis šildymas, elektra, telefonas.

► Iki Pirmojo pasaulinio karo viloje gyveno Ch. ir D. Frenkelių šeima. Tarpukario metais Frenkeliai naudojo dešinę vilos pusę su atskiru įėjimu, o kairėje vilos pusėje iki 1934 m. veikė Šiaulių hebrajų gimnazija. Išsikėlus gimnazijai, čia apsigyveno Frenkelių giminaičio „Bato“ fabriko direktoriaus Hiršos Elijo Mordelio šeima.

Nuo 1940-ųjų daugiau kaip 50 metų Ch. Frenkelio vila tarnavo kaip ligoninė – sovietų, vermachto lazareto ir vėl sovietų armijai. Išlikusioje negausioje ikonografijoje to meto vaizdai – ligonių palata dabartinėje koncertų salėje ir kiti panašūs interjerai.

► Taip buvo iki 1993 metų, kai Šiaulių miesto savivaldybės sprendimu vila perduota „Aušros“ muziejui. 1995–2006 m. etapais vyko Ch. Frenkelio vilos restauravimas. Pirmiausia restauruotas antrasis aukštas ir 2003 m. kovo 11 d. jame atidaryta ekspozicija „Provincijos dvaras“. 2005–2006 m. buvo restauruotos pirmojo aukšto patalpos – koncertų ir parodų salės. 2008 m., minint „Aušros“ muziejaus 85-ąsias metines pristatyta baigta ekspozicija „Provincijos dvaras ir miestas“.

► 2007 m. prasidėjo ir Ch. Frenkelio vilos aplinkos projektavimo bei rekonstrukcijos darbai.

► Ch. Frenkelio vila šiandien yra daugiavfunkcinis istorinis kultūros centras, pristatantis daugiasluoksnį Lietuvos ir Europos kultūros paveldą, siūlantis gausybę kultūros renginių, parodų ir koncertų. ■

V. Lunevičiaus nuotr.